

Szkolne nauczanie religii w perspektywie europejskiej

1. Nauczanie religii w szkołach publicznych uznać należy jako standard europejski. W praktyce można wyróżnić kilka modeli nauczania religii w szkole. Zasadnicza różnica przebiega pomiędzy modelem wyznaniowym i religioznawczym. Pierwszy – realizowany np. w Polsce – kształtowany jest na podstawie porozumień pomiędzy stroną państwową i konkretnym wyznaniem, mającym prawo do nauczania religii w danym kraju. Organizacja drugiego modelu, podlega całkowicie kompetencjom władz oświatowych i państwowych.

2. W 2007 roku Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) opracowała *Zasady podstawowe z Toledo na temat nauczania o religiach i przekonaniach w szkołach publicznych*. W dokumencie podkreślono potrzebę istnienia edukacji religijnej w ramach oświaty publicznej. Istotnym kontekstem powstania *Zasad* były zalecenia Zgromadzenia Parlamentu Rady Europy, uzasadniające potrzebę edukacji religijnej dostrzegalnym w Europie kryzysem wartości. Dokument ma na celu „lepsze zrozumienie coraz większej różnorodności religijnej w świecie i wzrastającej obecności religii w sferze publicznej”. Zawarte tu wskazania skupiają się wyłącznie na podejściu poznawczym, które proponuje wprowadzenie nauczania o odmiennych religiach i przekonaniach w odróżnieniu od nauczania konkretnej religii. Celem dokumentu nie jest jednak dawanie wytycznych dla wyznaniowego nauczania religii w tych krajach, gdzie ono funkcjonuje, czy też zastąpienie go modelem religioznawczym. Autorzy dokumentu mają na uwadze wskazanie zagadnień, które zawsze powinny zostać uwzględnione, gdy realizowany jest model religioznawczy. Zgodnie z dokumentem OBWE, „niezależnie od przyjętego w danym kraju modelu relacji państwo-Kościół, na władzach państwowych spoczywa wyraźna odpowiedzialność za sprawy edukacji i w jej realizacji państwo ma obowiązek postępowania w sposób neutralny i bezstronny, gdy chodzi o sprawy religii i światopoglądu”. Wynika stąd, że nauczanie religii w szkołach publicznych może odbywać się w dwojaki sposób: może to być nauczanie historii religii lub etyki prowadzone w sposób neutralny i obiektywny, lub może to być wyznaniowa lekcja religii, o ile istnieją możliwości zwolnienia uczniów z zajęć lub zapewnienia im przedmiotów alternatywnych zgodnie z życzeniem rodziców.

3. Zdecydowana większość państw Unii Europejskiej traktuje nauczanie religii jako niezbędny element systemu edukacji. Religia – zgodnie ze wskazanymi wcześniej modelami wyznaniowym lub religioznawczym – nauczana jest w 23 krajach. W czterech krajach Unii Europejskiej: Bułgarii, Francji (oprócz Alzacji i Lotaryngii), Słowenii i Luksemburgu religia nauczana jest przez związki wyznaniowe poza szkołą publiczną.

4. W 15 krajach UE udział w szkolnych lekcjach religii jest dobrowolny (fakultatywny): Są to: Belgia, Chorwacja, Czechy, Estonia, Hiszpania, Irlandia, Litwa, Łotwa, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Węgry i Włochy.

W 8 krajach udział w szkolnych lekcjach religii jest obowiązkowy. Są to: Austria, Cypr, Dania, Finlandia, Grecja, Malta, większość niemieckich landów i Szwecja.

5. We wszystkich krajach, gdzie nauczanie religii obecne jest w publicznym systemie oświaty (zarówno w formie obowiązkowej, jak i dobrowolnej) jest ono finansowane ze środków publicznych: państwowych lub samorządowych. Nauczyciele religii traktowani są na tych samych zasadach, co nauczyciele innych przedmiotów.

6. Szkolne nauczanie religii postrzegane w perspektywie europejskiej jest rzeczywistością dynamiczną. Posiada ono także silne zaplecze naukowe, czego wyrazem jest *Europejskie Forum dla Edukacji Religijnej w Szkołach* (<https://eufres.org/>). EuFRES jest niezależnym gremium pedagogiczno-religijnych badań oraz wymiany doświadczeń w obszarze szkolnego nauczania religii. Forum gromadzi specjalistów z różnych krajów Europy, którzy spotykają się w cyklu dwuletnim. Celem EuFRES jest podejmowanie bieżącej refleksji nad uwarunkowaniami nauczania religii w szkołach publicznych i prywatnych w krajach Europy, diagnozowanie aktualnych problemów społeczno-kulturowych oraz wskazywanie obszarów niezbędnych badań naukowych. Tematyka spotkań EuFRES organizowanych w latach 1984-2022 obejmowała między innymi takie zagadnienia: „Nauczanie religii a pytanie o sens życia” (Luksemburg 1988), „Nauczanie religii jako służba Kościoła dla zjednoczonej Europy” (Graz – Austria 1992), „Nauczanie religii w dobie pandemii COVID-19” (online 2021), „Dialog kultur w Europie. Wyzwanie dla szkolnego nauczania religii” (Wiedeń – Austria 2022). Kolejne, XXI Forum EuFRES pt. „Rezyliencja i nadzieja chrześcijańska. Nauczanie religii jako istotne źródło impulsów w czasach kryzysu” odbędzie się od 3-7 kwietnia w Popradzie na Słowacji. Tematyka spotkania związana jest z obserwowanymi w całej Europie problemami psychicznymi dzieci i młodzieży po pandemii COVID-19, problemami związanymi z wojną w Ukrainie oraz innymi przyczynami przeżywanymi kryzysów. Udział w pracach tegorocznego Forum potwierdziło ponad 40 uczestników z Austrii, Czech, Chorwacji, Niemiec, Słowacji, Słowenii, Ukrainy i Włoch.

Prawny aspekt szkolnej lekcji religii

1. Szkolna lekcja religii nie jest tylko dla samych katolików

2. Akty prawne regulujące:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 53 ust. 4),
- Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską (art. 12),
- ustawa o systemie oświaty (art. 12),
- rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w publicznych przedszkolach i szkołach z 14 IV 1992 roku,
- porozumienie pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej i Konferencją Episkopatu Polski w sprawie kwalifikacji nauczycieli religii z 3 IV 2019 roku.
- pewne kwestie regulują dokumenty kościelne: Kodeks Prawa Kanonicznego, Polskie Dyrektorium Katechetyczne.

3. Podstawowa zasada:

- Koncepcja lekcji religii wyraża współdziałanie społeczności kościelnej i świeckiej.
- Koncepcja ta wynika z zasady pomocniczości: szkoła publiczna podejmuje pewne obowiązki wychowawcze – na zlecenie rodziców; nie ma powodu, by kwestie wychowania religijnego wyłączyć.
- Stąd koncepcja wyznaniowej lekcji religii:
  - szkoła jest odpowiedzialna za organizację lekcji, metodykę, dyscyplinę pracy nauczycieli;
  - Kościół lub związek wyznaniowy jest odpowiedzialny za treści programowe, materiały dydaktyczne, dobór kadr.

4. Przepisy szczegółowe:

- Organizowanie lekcji religii w szkole publicznej dokonuje się na życzenie rodziców dzieci niepełnoletnich albo na życzenie młodzieży pełnoletniej. Obowiązek organizacji spoczywa na dyrekcji szkoły.
- Lekcje odbywają się w grupach o liczebności minimum 7 osób (w grupach klasowych lub międzyklasowych); mogą być tworzone grupy międzyszkolne.
- Nauczanie religii w prawie państwowym traktowane jest jako fakultatywne, decyzja w tej kwestii nie musi być ponawiana rokrocznie, ale może być zmieniona. Jednocześnie zapisanie się na lekcje religii obliguje ucznia do uczestnictwa w tych zajęciach, co winno być odnotowywane w dzienniku lekcyjnym.
- Przedmiotem alternatywnym do religii jest etyka, z tym że możliwa jest rezygnacja z obu przedmiotów.
- Ocena z religii wystawiana jest w skali sześciostopniowej.
  - Umieszcza się ją na świadectwach promocyjnych i ukończenia szkoły, z tym, że świadectwo nie zawiera informacji, czy uczeń uczęszczał na etykę czy też na religię i jakiego wyznania.
  - Niedostateczna ocena z przedmiotu religia / etyka nie powoduje niepromowania do następnej klasy.
  - Polskie *Dyrektorium katechetyczne* ustala, iż ocenę z religii katolickiej należy stawiać za wiedzę religijną, aktywność, pilność i sumienność ucznia, natomiast nie powinno się tej oceny wystawiać za udział w praktykach religijnych.
  - Ocena z religii, podobnie jak z zajęć dodatkowych, od roku szkolnego 2007/08 jest wliczana do średniej ocen.
- Programy nauczania religii i podręczniki zatwierdza strona kościelna, podając ich treść do wiadomości Ministrowi Edukacji Narodowej. Tryb zatwierdzania programów i podręczników opisany w polskim *Dyrektorium katechetycznym* jest bardzo drobiazgowy i wyklucza naciski na recenzentów.
- Nauczyciel religii podejmuje pracę w szkole lub przedszkolu, nawiązując stosunek pracy w taki sam sposób, w jaki czynią to inni nauczyciele, jednak z pewnymi dodatkowymi warunkami:
  - dyrektor szkoły może zatrudnić nauczyciela religii, o ile ten ma skierowanie wystawione przez biskupa diecezjalnego;
  - kwalifikacje nauczycieli religii określa nie ustawa lub rozporządzenie ministerialne, ale porozumienie zawierane pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej i Konferencją Episkopatu Polski (wymogi te jednak są porównywalne z wymogami, jakie stawia się przed nauczycielami innych przedmiotów).
- Nauczyciel religii ma te same prawa i obowiązki, jakie przysługują nauczycielom innych przedmiotów szkolnych, jednakże z następującymi wyjątkami:
  - nie podejmuje obowiązków wychowawcy klasy, o ile uczy jedynie religii;
  - nauczyciel religii ma prawo do organizowania dodatkowych zebrań z rodzicami oraz do nieodpłatnego prowadzenia na terenie szkoły organizacji lub stowarzyszeń społeczno-religijnych czy ekumenicznych.
- Nauczanie religii odbywa się w wymiarze 2 godzin lekcyjnych lub zajęć przedszkolnych tygodniowo. Zmniejszenie liczby godzin może odbyć się jedynie za pisemną zgodą biskupa diecezjalnego.
- Uczniowie uczęszczający na lekcje religii mają prawo do zwolnienia z udziału w zajęciach szkolnych w okresie Wielkiego Postu, w celu wzięcia udziału w trzydniowych rekolekcjach.

- W klasie szkolnej mogą wisieć krzyże, a lekcje wolno rozpoczynać i kończyć wspólną modlitwą uczniów i nauczycieli, przy czym obowiązuje tu wymóg delikatności wobec innych wyznań i światopoglądów oraz zachowanie norm tolerancji religijnej.
- Nadzór nad nauczaniem religii w szkole podejmują zarówno wizytatorzy kościoła, jak i osoby reprezentujące administrację oświatową. Inny jest jednak zakres wizytacji jednych i drugich:
  - przedmiotem wizytacji kościelnych jest treść katechetyczna, metodyka nauczania oraz organizacja lekcji religii;
  - wizytacje kuratorskie i hospitacje dyrektora szkoły nie odnoszą się do treści katechetycznych, a jedynie do metodyki nauczania oraz zgodności z programem.

Wymiar wychowawczy i kulturowy nauczania religii

1. Nauczanie religii w Polsce posiada bardzo wyraźny wymiar wychowawczy. W ramach lekcji religii analizowane są m.in. takie kwestie jak cel i wartość ludzkiego życia; odkrycie swojej życiowej drogi, zarówno osobistej jak i zawodowej; rozumienie współczesnego świata. Z drugiej strony na lekcjach religii podejmowane są najbardziej istotne problemy dotyczące dzisiaj młodych ludzi, takie jak np., depresje, samookaleczenia czy próby samobójcze, radzenie sobie w sytuacjach wywołujących stres, pozytywne rozwiązywanie konfliktów, przeciwdziałanie przemocy, agresji i różnych uzależnieniom. Niejednokrotnie nauczyciele religii pomagają uczniom i ich rodzicom w nawiązaniu kontaktu z psychologiem czy psychiatrą. Wielu dyrektorów szkół docenia ten właśnie wymiar nauczania religii, gdyż stanowi on znaczące wsparcie dla szkoły w realizacji funkcji wychowawczej i zadań z zakresu profilaktyki.

2. Idea nauczania religii w Polsce jest także taka, żeby budować u młodych ludzi postawy braterstwa, dialogu, współpracy, szeroko rozumianej empatii w myśl encykliki papieża Franciszka „Fratelli tutti”, który apeluje o budowanie mostów pomiędzy przedstawicielami różnych nacji, religii, światopoglądów, stylów życia, itp. W praktyce chodzi o wzajemne poznanie, przezwyciężenie stereotypów i współpracę dla wspólnego dobra. W badaniach uczniowie często wskazują, że lekcje religii są jednymi z nielicznych, na których mogą sobie nawzajem lepiej poznać, dyskutować o problemach, budować relacje i współpracować ze sobą.

3. W ramach lekcji religii, omawiane są takie kwestie jak godność człowieka, znaczenie pracy, uczciwość, pomoc potrzebującym, dobro wspólne a nawet płacenie podatków czy udział w wyborach. Omawiane są również tematy dotyczące wojny sprawiedliwej. Podczas lekcji religii dyskutuje się z młodzieżą jak się zachować wobec potencjalnej napaści na Polskę. W aktualnej sytuacji geopolitycznej są to bardzo poważne i aktualne dylematy moralne. Żadne inne lekcje w szkole nie mówią tak wiele i w tak zdecydowany sposób o tych wartościach.

4. Kolejnym, ważnym obszarem zagadnień omawianych na lekcjach religii jest ekologia. Kwestie te od zawsze były w programie nauczania religii, ale po encyklice Franciszka „Laudato Si” jeszcze bardziej zostały wzmocnione. Mowa jest także o praktycznych działaniach, które powinny podejmować dzieci i młodzież: segregacja odpadów, oszczędzanie energii i wody, szanowanie jedzenia, itp.

5. Nauczanie religii w szkole ma także bardzo wyraźny wymiar kulturowy. Chodzi tu o przekaz wiedzy na temat chrześcijaństwa i katolicyzmu, która jest konieczna do rozumienia europejskiej i polskiej kultury, ale także kultury wielu krajów na wszystkich kontynentach. Każdy mieszkaniec Polski, bez względu na światopogląd, powinien wiedzieć jaką rolę w rozwoju

państwa polskiego odegrał chrzest Mieszka I, jaki wpływ chrześcijaństwo miało i ma na architekturę, literaturę, malarstwo, muzykę, itp. Nauczanie religii w polskich szkołach, w ramach korelacji z edukacją szkolną (np. z językiem polskim, historią, geografą), zakłada przekaz takich właśnie wiadomości oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej, krytycznej analizy różnych tekstów kultury czy interpretację dzieł sztuki. Z tego względu lekcji religii są otwarte nie tylko na katolików, ale na wszystkich, którzy chcą lepiej rozumieć chrześcijaństwo i polską kulturę.

6. Podsumowując, oprócz nauczania prawd wiary i zasad moralnych, na lekcjach religii omawiane są bardzo liczne kwestie, które pomagają młodym ludziom zrozumieć siebie i otaczający świat. Nauczanie religii wpisuje się w realizację programu wychowawczo-profilaktycznego szkoły i podejmuje działania, które mają na celu:

- wspieranie uczniów w rozwoju fizycznym, intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, duchowym;
- wzmacnianie w uczniach poczucia własnej wartości;
- kształtowanie kompetencji społecznych;
- promowanie zdrowego stylu życia;
- zapobieganie zachowaniom problemowym;
- ograniczanie zachowań ryzykownych;
- przeciwdziałanie uzależnieniom dzieci i młodzieży;
- kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych;
- wsparcie uczniów i ich rodziców (lub prawnych opiekunów) potrzebujących pomocy, znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej;
- kształtowanie postaw proekologicznych.

Bez wątpienia nauczanie religii jest wartością dodaną dla dzisiejszej szkoły i społeczeństwa.

Nauczyciel religii w szkole

1. Nauczyciele religii to osoby posiadające wykształcenie merytoryczne, psychologiczno-pedagogiczne i dydaktyczne. Już na poziomie formacji akademickiej realizują ministerialny standard kształcenia nauczycieli (dotyczy to również księży kończących seminaria duchowne). Także w dalszej pracy rozwijają umiejętności i kompetencje na tych samych zasadach, co nauczyciele innych przedmiotów, o czym świadczy choćby awans zawodowy uzyskiwany wg przepisów oświatowych. O ile wielu nauczycieli innych przedmiotów kończy swój rozwój na uzyskaniu stopnia awansu zawodowego nauczyciela dyplomowanego, o tyle nauczyciele religii w dalszym ciągu podlegają formacji. Obliguje ich do tego diecezjalny referat katechetyczny (dotyczy to zarówno formacji dydaktyczno-metodycznej, jak i duchowej).

2. System szkoleń diecezjalnych, któremu podlegają nauczyciele religii, coraz częściej powiązany jest z ofertą szkoleń lokalnych centrów i ośrodków doskonalenia nauczycieli. W tych placówkach pełnią też rolę doradców metodycznych, czyli po spełnieniu wymagań kwalifikacyjnych z racji dorobku i doświadczenia wspierają innych nauczycieli religii (i nie tylko, ponieważ oferowane przez nich szkolenia mają czasem taki charakter, że korzystają z nich także nauczyciele innych przedmiotów).

3. Nauczyciele religii podpisują umowę z dyrektorem szkoły i realizują obowiązki określone w tej umowie. Poza wykonywaniem obowiązków typowych dla tego zawodu, jak wypełnianie dokumentacji, dyżury na przerwach, udział w posiedzeniach radach pedagogicznych, zespołów wychowawczych czy realizacja planu wychowawczo-profilaktycznego szkoły, włączają się w pracę szkoły na różnych płaszczyznach. Prowadzą koła zainteresowań, sprawują opiekę nad

samorządem, organizują akcje charytatywne i koordynują współpracę szkoły ze środowiskiem lokalnym. Inspirują uczniów do aktywności pozaszkolnych, co pozytywnie wpływa na jak ważne dziś rozwijanie umiejętności społecznych dzieci i młodzieży. O ile lekcje religii koncentrują się na przekazie wiedzy i umiejętności, o tyle dodatkowa – szkolna i pozaszkolna działalność nauczycieli religii sprzyja przekładaniu teorii na praktykę i kształtowaniu postaw. Dzieje się tak w przypadku m.in. szkolnych kół Caritas czy wszelkich wolontariatów, w ramach których dzieci i młodzież uczą się dostrzegać wokół osoby w potrzebie i wspierać je własną działalnością.

4. Często wykształcenie nauczycieli religii pozwala na nauczanie więcej niż jednego przedmiotu. W ostatnich latach wiele osób mających kwalifikacje do nauczania np. historii, języka polskiego lub języków obcych odbywało studia podyplomowe z teologii, by móc nauczać także religii.

5. Ważnym wymiarem pracy nauczycieli religii jest wspieranie uczniów zdolnych poprzez rozpoznawanie talentów i oferowanie szerokiego wachlarza konkursów odpowiadających zdolnościom – konkursów plastycznych, literackich, wokalnych, konkursów wiedzy, w tym również tak zwanych kuratorskich, czyli punktowanych przy rekrutacji do szkół ponadpodstawowych. Dla uczniów szkół średnich organizowana jest Olimpiada Teologii Katolickiej, do której w bieżącym roku szkolnym przystąpiło na pierwszym etapie około 10.000 uczniów. Nie można dyskryminować uczniów, których zainteresowania wiążą się z tym obszarem wiedzy. Zwłaszcza, że wśród nich są też osoby, które po maturze wybiorą studia teologiczne.

6. Inną ważną rolą nauczycieli religii jest zaangażowanie na rzecz uczniów o tzw. specjalnych potrzebach edukacyjnych, a w zasadzie – jak mawiają „samorzecznicy” – o własnych potrzebach edukacyjnych. Już same przekonania i inspirowanie się Osobą Jezusa każe ze szczególną troską odnosić się do osób, które potrzebują wsparcia w różnych obszarach. Nauczyciele religii włączają się w opracowywanie dokumentów niezbędnych do pracy z uczniem o własnych potrzebach – wielospecjalistycznych ocen poziomu funkcjonowania ucznia, indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych, opracowują dostosowania wymagań edukacyjnych odpowiednio do rozpoznanych mocnych i słabych stron ucznia, zgodnie z zaleceniami płynącymi np. z orzeczeń czy uwzględniając opinie poradni psychologiczno-pedagogicznych. Można wręcz stwierdzić, iż czasem na tym tle doświadczają pewnej dyskryminacji, co zgłaszają w wydziałach katechetycznych czy podczas szkoleń, gdy np. chcą włączyć się w opracowanie dokumentacji, jednak nie zaproszono ich na posiedzenie zespołu wychowawczego lub otrzymują gotowe dokumenty do podpisu bez możliwości redagowania ich. W tym miejscu warto podkreślić, że czasem to właśnie lekcja religii jest tą, na której uczeń z orzeczeniem znajduje przestrzeń do bezpiecznego funkcjonowania (warto w ten sposób spojrzeć na niższą frekwencję w niektórych klasach – można tam rozpoznać trudności, z którymi zmagają się uczniowie – dostrzec coś, czego nie widzieli inni nauczyciele). Od powrotu religii do szkół w 1990 roku mówiono o znaczeniu tego przedmiotu dla przezwyciężenia stresogennego charakteru szkoły. Ten argument pozostaje aktualny, czego doświadczają często nauczyciele religii, obdarzani przez uczniów zaufaniem. Wyrazem tego jest zapraszanie na wycieczki w roli dodatkowych opiekunów, dzielenie się z nimi trudnymi sprawami dotyczącymi klasy z prośbą o wstawiennictwo lub pomoc w rozwiązaniu problemów. Nawet uczniowie, którzy nie są zapisani na religię, potrafią przychodzić na te lekcje.

7. Obecność nauczycieli religii w gronie pedagogicznym to również wartość dla współpracy środowisk wychowawczych. Jako osoby zaangażowane także w parafii, przyczyniają się do

reprezentowania szkół w lokalnych społecznościach. Mają też nieco szerszy ogląd sytuacji uczniów, zatem potrafią rozpoznawać przyczyny niepowodzeń szkolnych – zwłaszcza ekonomiczno-społeczne, jak również mogą pełnić rolę swoistych mediatorów pomiędzy rodziną a szkołą.